

הכלים לעולם לא יוכלו להכיל את השפע

"ארבעה אבות תחושות הזכרון: האור ומי הבור ופי המערה וצוק הסלע שבצדה..."

בשנת 1969 יוצא לאור הרומן 'קייץ ברחוב הנביאים' של הסופר הירושלמי דוד שחר. ספר זה היווה את החלק, או השער, הראשון של יצירתו המונומנטאלית 'היכל הכלים השבורים', המורכבת משבעה שערים ושער 'סתום' אחד נוסף. במשך עשרים וחמש שנה, מתמסר דוד שחר לכתיבת היצירה, ומכנה סוגה ספרותית זו בשם 'לוריאן' – הֶלְקֶם המילים 'לוריא' ו'רומן'.

נקודת המוצא של היצירה היא הזיכרון של המְסַפֵּר, המְכוּוֹן עולם שלם, המשתרע מראשית המאה ועד שנות השמונים, מירושלים ועד מחוז ברטן שבצרפת. עולם זה בנוי סביב מספר דמויות מפתח, העומדות במרכזם של עלילות משנה רבות, השזורות זו בזו בזמן ובמרחב. שפתו של שחר עשירה ורב משקלית, ויכולתו התיאורית גבוהה. לצד ההתבוננות בנפש האנושית ובעולם הטבע, סובבת היצירה על פני מספר צירים: הקפלה הלוריאנית (על דימויה הארוטיים), הנצרות, הפְּנֵעֵנוּיּוֹת, והישראליות.

את הקבלה הלוריאנית אנו פוגשים כבר בשמה של היצירה 'היכל הכלים השבורים', הרומז למיתוס על הכלים, או העולם המוגבל, אשר לא יכלו להכיל את השפע האלוקי האינסופי ונשברו, בהותירם ניצוצות של שפע בכל שבר ושבר. שבירת הכלים קשורה בתורתו של האר"י למושג הצמצום. ה'אלוקות' 'צמצמה' עצמה כדי 'לפנות מקום' בו יוכל העולם להתקיים. עולם שכזה הינו פגום מצד אחד, אך בעל פוטנציאל תיקון מאידך – האדם יכול להעלות במעשיו את הניצוצות מהשברים ולהחזיר את הסדר וההרמוניה לעולם. בעתיד נתחקה אחר האופן בו באים ערכים אלו לידי ביטוי ביצירה. ברשימה זו נציין רק את שם הדמות המרכזית 'גבריאל לוריא', את אורייתָה שנועדה לנצח את החושך שְפִילִילִית, ואת פְּלָה 'אילת השחר' המנסה לפשוט את הקליפות ולהתמזג עם האל, בפולחן 'קידוש הלבנה' ובעבודת 'אילן גבריאל'.

התנועה הכנענית של שנות הארבעים והחמישים – אשר דגלה ביסוד אומה עברית חדשה על בסיס תרבותם הקדומה של העברים בארץ כנען במנותק מהיהדות המסורתית – מקבלת ביטוי נרחב ב'היכל הכלים השבורים', בדמותו החידתית ורבת השפעה של המשורר המסתורי 'אשבעל עשתרות', הלא הוא ברל רבן. את הנצרות אנו פוגשים, בין היתר, בדמותו של ישראל (סרוליק) שושן, ספרן ספריית 'בני ברית', אשר חלם לצאת 'בעקבות' אברהם אבינו לאור כשדים, והפך בסופו של דבר לכומר קאלוויניסטי. הישראליות על פי שחר, מוצגת כמפגש בין הישג הישן והחדש, בין התקופה העותומאנית לבריטית, ובתיאור העשיר והמרתק של ההוויה הרב תרבותית בירושלים של תקופת המנדט.

לא לחינם תואר דוד שחר כ'מרסל פֶּרוֹקֶט הישראלי'. הן פֶּרוֹקֶט (בעקבות הזמן האבוד) והן שחר שקדו במשך שנים על חיבורה בהמשכים של יצירה מונומנטאלית בת שבעה שערים, אשר העמידה את הזמן והזיכרון במרכזה [לדיון בהשוואה זו ראו: 'הכלים לעולם לא יוכלו להכיל את השפע' (כרמל 2003) עמ' 252-259, ו'כלים שבורים' (הקיבוץ המאוחד 1996) עמ' 143-169]. דמיון זה תרם ללא ספק להצלחתו חסרת התקדים של שחר בצרפת ולזכייתו בפרס מְדִיסִיס – היוקרתי ביותר לספרות מתורגמת. בארץ, לעומת זאת, לא זכה שחר בהכרה של חוגי האקדמיה והממסד הספרותי (ויעידו על כך צמד הקברנים, רב מיכואל הנדלזלץ וְרֵב בְּנִימִין צִיפְצוֹפֶר, בסיפור הלא גמור 'אל הר הזיתים' שנמצא בעיזבונו - וד"ל). על אף זכייתו במספר פרסים חשובים (עגנון, ביאליק, ראש הממשלה והנשיא), ספריו כמעט שלא נלמדו בחוגי הספרות, ומספר המחקרים עליהם מועט. שני החיבורים המרכזיים על יצירתו הם ספרה המקיף של אורנה בזיז, וקובץ המחקרים של מיכל פלד-גינזבורג ומשה רון, שצוינו לעיל.

כאן המקום לציין כי ספריו של שחר בכלל, וחלקי 'היכל' בפרט, אינם אחידים ברמתם, ולעיתים אף גובלים בבינוניות. למעוניינים, אני ממליץ להתחיל עם 'קייץ ברחוב הנביאים', אם מצא חן, להמשיך ב'מסע לאור כשדים' וב'יום הרוזנת'. מכאן ניתן לבוא בשאר שערי היכל או לסיים ב'על הנר ועל הרוח'.